

VIZUALNI IZRAZ OSOBNOG RAZUMIJEVANJA DRUŠTVENIH ULOGA ŽENA

Livović, Martina

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, The Academy of Arts Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Umjetnička akademija u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:134:491015>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
UMJETNIČKA AKADEMIJA U OSIJEKU
ODSJEK ZA LIKOVNU UMJETNOST
STUDIJ LIKOVNE KULTURE
SMJER: CRTANJE

MARTINA LIVOVIĆ

**VIZUALNI IZRAZ OSOBNOG
RAZUMIJEVANJA DRUŠTVENIH
ULOGA ŽENA**

DIPLOMSKI RAD

Mentorica:
doc. art. INES MATIJEVIĆ ČAKIĆ

Osijek, 2017.

SADRŽAJ

Uvod	1
1. Likovno istraživanje.....	2
2. Obrazloženje naziva rada.....	5
3. Obrazloženje koncepta rada.....	7
4. Uloga održavanja kroz vizualne izraze u umjetnosti.....	8
5. Tehnika.....	15
Zaključak.....	17
Sažetak.....	18
Literatura.....	19
Prilog.....	19
Popis i izvori slikovnih priloga.....	20
Internetski izvori navedenih video priloga.....	21

UVOD

Ovo umjetničko istraživanje, kroz moju subjektivnu prizmu, proučava društvene stereotipe vezane uz ulogu žena u društvu. Istraživanje polazi iz osobnog iskustva u održavanju doma, osobnog doživljaja i razumijevanja te kulturološki pripisane ženske uloge. Odrasla sam u građanskoj obitelji i kulturološkoj sredini koju doživljavam obilježenom višestoljetnim sociokulturnim nasljeđem patrijarhalnih modela. Uviđam kako su aktivnosti vezane uz održavanje doma, poput nabavke, pranja prozora, rublja, podova, kuhanja, čišćenja kupaonice, glačanja, usisavanja i sl., poslovi koji se uglavnom pripisuju ženama. Smatram kako su, u javnoj sferi života ti poslovi tabuizirani i nevidljivi, te im je vrijednost zanemarena. Uviđam kako uloga održavanja predstavlja nešto neupitno, nešto što se od žene očekuje. Sa subjektivnog stajališta uviđam i zaključujem kako ženski angažman u održavanju doma utječe na kvalitetu svekolikog života u društvenoj zajednici. Upravo zato, zaslužuje biti osviješten, priznat i prepoznat u javnoj sferi.

Prema istraživanju hrvatske sociologinje Jasenke Kodrnje, iz 2001. godine¹, aktualni poticaji za stasanje žene u umjetnicu odnose se prije svega na organizaciju svakodnevice vezanu uz održavanje doma. Ispostavilo se kako upravo to utječe na važne životne odluke žena. Te odluke odnose se na odabir bračnog statusa, preferiranje samačkog života, a time i redukciju tradicijske ženske uloge: majčinstva, institucije braka i kućnih poslova. Uzimajući u obzir to posljedično djelovanje definirano ženske uloge u održavanju doma, uviđam njezinu neizmjernu važnost i utjecaj na najvažnije životne odluke.

U ovom umjetničkom radu cilj mi je vrednovati poslove vezane uz održavanje doma, povezati ih s umjetničkim činom, te ih na taj način učiniti vidljivima. Osim toga, cilj mi je, prikazujući dio privatne svakodnevice vezan uz održavanje doma i izlažući ga javnosti, osvijestiti važnost, moć i utjecaj ove ženske uloge u odnosu na kvalitetu života, kako privatnog tako i javnog.

Moje likovno istraživanje realizirano je kroz pet crteža. Crteži prikazuju autoportrete tijekom aktivnosti održavanja doma. Oni su reinterpetacija jednog dijela privatne svakodnevice u oblik umjetnosti. Tematski fokus crteža je na privatnoj sferi života, a s ciljem da postane javna. Tako predstavljaju sinergiju društvenih uloga proizišlih iz privatne i javne sfere života.

¹Kodrnja, J. *Nimfe, Muze, Eurinome: Društveni položaj umjetnica u hrvatskoj*. Zagreb: Alineja, 2002.

1. LIKOVNO ISTRAŽIVANJE

Likovno istraživanje realizirano je kroz pet crteža, prikazanih na pravokutnim platnima u dimenzijama: 160 x 100 cm i 140 x 100 cm. Realizirani su tehnikom šivanja konca i vune na platno. Inspiraciju za primjenu ove tehnike pronašla sam u djelima multimedijalnih suvremenih umjetnica Ghade Amer i profesorice Ines Matijević Cakić. One su ovu tradicionalnu i zapostavljenu tehniku oživjele, odabirući je kao medij za svoje umjetničko djelovanje i iznošenje feminističke problematike na subjektivan i vrlo različit način.

Moje likovno istraživanje, kroz subjektivnu prizmu, preispituje žensku ulogu u održavanju doma. Iz tog razloga, crtežima sam prikazala autoportrete u aktivnostima održavanja doma. Crteži su načinjeni obrisnim crtama, a pojedini elementi i figure se djelomično preklapaju. Na taj način postignut je kaotičan prizvuk i djelomična nejasnost pripadnosti crta određenom elementu crteža. U konceptualnom smislu, ta kaotičnost i nejasnost odnosi se na preispitivanje kulturalno definirane ženske uloge u održavanju doma. Smatram kako je ta uloga još uvijek javno nepriznata kao rad, te ukorijenjena kao nešto neupitno, nešto što se od žene očekuje.

Na crtežu *Venera Símera 1* (slika 1), prikazane su dvije figure, dva autoportreta dok perem pod. Osim što se figure razlikuju u veličini i debljini obrisne crte kojom su načinjeni, riječ je o dvije identične figure koje se djelomično preklapaju. Na taj način stvoren je dojam kako se jedna figura nalazi u pozadini, u odnosu na drugu. Na tom crtežu, figura u pozadini realizirana je tanjom crtom, mjestimično je nedovršena i manjih dimenzija u odnosu na prednju figuru, zbog čega je stvoren dojam da figura u pozadini iščezava s platna. Tako je, kao i kod kodeks reskriptusa na palimpsestu, sugerirana radnja koja se iznova ponavlja, ostavljajući djelomično izbljedjelu prethodnu radnju zaboravu. Na crtežu *Venera Símera 2*, (slika 2), događa se ista situacija s preklapanjem identičnih figura, različite veličine i različite debljine crta. Taj crtež prikazuje dva autoportreta, za vrijeme širenja rublja na konopac. Crtež *Venera Símera 3*, (slika 3), donosi dva autoportreta dok obavljam različite aktivnosti. Jedna figura prikazana je kako kleči pred perilicom za rublje. Iznad toga prikaza nadvija se predimenzioniran i djelomičan prikaz usisavanja poda. Na tom crtežu stvoren je dojam kako se prednji prikaz, onaj s usisavačem, povećava i tako iščezava s platna, ostavljajući u fokusu autoportret s

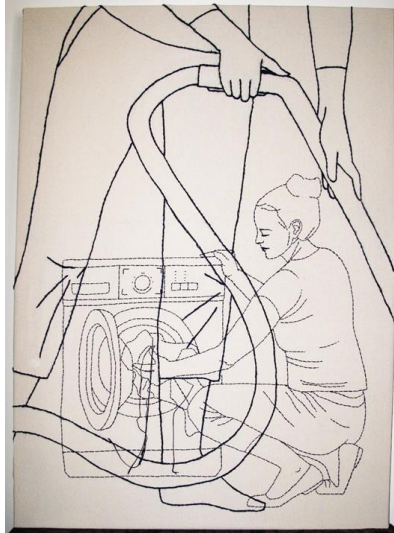
perilicom. Na crtežu *Venera Símera 4*, (slika 4), prikazujem autoportret na kojem sjedim u naslonjaču s knjigom u ruci. Tim prikazom željela sam istaknuti vrijeme namijenjeno intelektualnom radu na sebi. Na tom istom prikazu suprotstavljen je autoportret na kojem perem toalet. Djelomično, ova dva motiva se preklapaju i načinjeni su u istoj veličini. Time sam željela usmjeriti pozornost na preklapanje vremena namijenjenog brizi o sebi i onog namijenjenog brizi o drugima. Budući da su crteži realizirani u tehnici šivanja, na crtežu *Venera Símera 5* (slika 5), prikazala sam se tijekom šivanja. Na taj način sugeriram prikaz trenutka izrade mojih crteža. Taj prikaz najdoslovnije predstavlja sinergiju u kojoj se isprepliću privatno i javno. Šivanje, tj. izrada likovnog rada poput intimnog je čina prikazano kako se odvija iza odškrnutih vrata mog doma. Odškrnuta vrata pozivaju promatrača na pogled iz javnog u privatno, a likovni rad, namijenjen pogledu javnosti, nastaje u privatnosti i intimi mog doma.

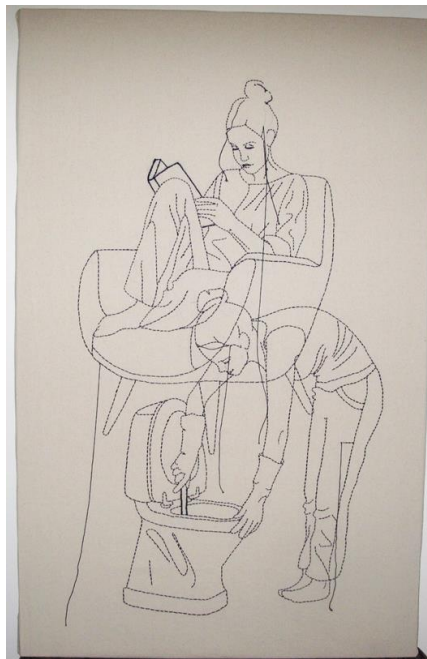
Slika 1: Martina Livović, *Venera Símera 1*, crtež koncem na platnu, 160x 100 cm, 2017.

Slika 2: Martina Livović, *Venera Símera 2*, crtež koncem na platnu, 140x 100 cm, 2017.

Slika 3: Martina Livović, *Venera Símera 3*, crtež koncem na platnu, 140x 100 cm, 2017.

Slika 4: Martina Livović, *Venera Símera 4*, crtež šivan koncem na platnu, 160 x100 cm, 2017. godina

Slika 5: Martina Livović, *Venera Símera 5*,
crtež šivan koncem na platnu, 160 x100 cm,
2017. godina

2. OBRAZLOŽENJE NAZIVA RADA

Svih pet crteža čine seriju radova pod nazivom *Venera Símera*. Svaki rad nosi isti naziv, ali različit redni broj. Pojam *Venera* konotira s prapovijesnim podrijetlom mitske božice plodnosti. Naime, to je ime postalo zajedničkim nazivnikom za mnogobrojne paleolitske i neolitske artefakte, antropomorfne figurice s naglašenim ženskim spolnim atributima. Riječ je o figuricama koje upućuju na vjerojatno postojanje i široku rasprostranjenost kulta božice Velike Majke. Djelovanje te mitske božice vezivalo se uz cikluse prirode, rađanja i umiranja vegetacije, vremenske utjecaje, plodnost žena, životinja i zemlje.² Za razumijevanje koncepta rada važno je istaknuti neke odrednice vremenskog i prostornog tijeka, u kojem se mijenja intenzitet moći te mitske božice štovane diljem svijeta. Važno je, jer on u sebi sadrži

² *Goddess worship: Neolithic earth goddesses and the emergence of agriculture*, (1987.) (ur.) Lindsay Jones
Encyclopedia of Religion, izdanje 2., svezak VI. New York: THOMSON GALE, 2005., str. 3584-3585

svojevrsnu paralelu između položaja mitskih božica i stvarnih žena u zajednicama iz kojih potječe mit o njoj.³ Temelj, na kojem se bazira kult Velike Majke, uvjerenje je vezano uz njezinu plodnost, kao božansku, nadnaravnu sposobnost. Ta sposobnost učinila ju je vrhovnim božanstvom. Živjela je u vremenu i prostoru u kojem su obitavale male društvene skupine, poput obiteljskih i plemenskih lovačko-sakupljačkih i agrikulturnih zajednica. Također, bilo je to u miroljubivim civiliziranim društvima koja su se usklađivala s ciklusima prirode, okretala se umjetnosti i duhovnosti. Primjer za to su Malta, anatolijski Çatal Hüyük ili Kreta (Hathaway 2006.). U ratničkim civilizacijama, kao što je babilonska, gdje je vladalo rivalstvo, nasilje, krvoproliće i ratna osvajanja, vladao je religijski patrijarhat. Upravo je rimska božica Venera bila dio patrijarhalnog poretka božanstava koji je naslijedila od svog grčkog pandana Afrodite. Njezine glavne odrednice su ljubav, ljepota i plodnost. One upućuju na izjednačenost njezinog identiteta s reproduktivnom biološkom funkcijom. Međutim, u religijskom patrijarhatu, mitska božica plodnosti izgubila je važnost i poštovanje koje je imala u matrijarhatu. Ona nije više vrhovna stvoriteljica, niti Velika Majka. U Grčkoj je, na primjer, njezina nekoherentna reinkarnacija u mnoge božice s prijestupničkim osobinama, poput suparnica, ljubavnica, hirovitih nimfomanki i demoniziranih ubojica, oslabila njezinu prijašnju moć koju su zadobili nasilni bogovi. U slučaju Venere, njezina je moć izjednačena s njezinom zavodljivom ljepotom. Tu moć pripisali su joj muškarci, tvorci mitova, najprije Homer, kasnije i Vergilije. Kako su mitovi oblikovali društva, određujući društvene vrijednosti, tako je Venera postala nadnaravni ideal i uzor mladim ženama u ljepoti i ljupkosti, kojom mogu pridobiti pažnju muškarca. Muškarcima je predstavljala predmet erotske fantazije i požude, a umjetnicima je bila inspiracija za prikazivanje idealne, ženske tjelesne ljepote (Hathaway 2006.). Pojam *Venera*, u mojim radovima, označava ženu koja je iz svog iskonskog, prirodnog i miroljubivog matrijarhalnog okruženja, ušla u patrijarhalno, u kojem joj je pripisana mnogo pasivnija i inferiornija uloga u odnosu na muške bogove. Pojam *Símera*, u nazivu serije radova, preveden s grčkog znači *današnja*, te tako predstavlja njezino ime koje ju smješta u današnjicu. Na kraju, naziv rada upućuje na koncept koji se bavi svakom suvremenom ženom, koja se još uvijek susreće s patrijarhalnim duhovima koji su vladali stoljećima. Moj je dojam da ti duhovi, i dandanas više ili manje vidljivi, žive u našem društvu. Javlja se, na primjer, u obliku mnogobrojnih stereotipnih obrazaca, a jedan od njih je upravo uloga održavanja doma koju likovno preispitujem. Smatram kako je, poput

³ Hathaway (2006) ističe kako su u vrijeme štovanja velikih drevnih božica, posebno onda kada se još nije znao uzrok trudnoće, žene bile poštovane, a muškarci smatrani nevažnima, što je određivalo njihov položaj u društvu. Muškarčeva spoznaja vlastite uloge u reprodukciji, doprinijela je prevratu i slabljenju utjecaja drevne božice.

Venerine uloge rimske mitske božice i današnja uloga žena u društvu tradicijski određena biološkom reproduktivnom funkcijom. Međutim, danas se uz tu ulogu tradicijski vežu institucija braka i održavanje doma. Danas u tome nema božanske važnosti. Smatram kako su te uloge postale u društvu podrazumijevajuće, neupitne, podcijenjene, tabuizirane, pa ih je potrebno aktualizirati, te likovnim jezikom ukazati na njihovu važnost.

3. OBRAZLOŽENJE KONCEPTA RADA

Održavanje doma glavni je motiv mojih radova. Uviđam kako je, unatoč u nekim rjeđim i izuzetnim slučajevima, vođenje domaćinstva jedna od uloga koja se u obiteljskoj zajednici uglavnom pripisuje ženama. Utjecaj je to patrijarhalnog sociokulturnog nasljeđa.

Istraživanje hrvatske sociologinje Jasenke Kodrnje, provedeno 2001. godine, uvelike je doprinijelo razumijevanju položaju žena i umjetnica u društvu. Rezultati njezinog istraživanja, koji se odnose na potrebitost posebnih poticaja i podrške u trenutačnom okruženju za stasanje žene u umjetnicu, govore o tome kako se ti poticaji prije svega odnose na organizaciju svakodnevnog života. U zaključnom dijelu istraživanja, Kodrnja ističe:

Iako većina umjetnica kućanske poslove obavlja svakodnevno, jednoj polovici njih u tome sustavno pomaže netko od ukućana (majka, suprug, partner), a jedna trećina njih za te poslove povremeno unajmljuje plaćenu osobu. Ako poticatelja nema, umjetnice preferiraju samački život (većina sugovornica ne živi u braku ili s partnerom), a udanima (ili onima u stalnoj vezi) najčešće su partneri osobe umjetničkih zanimanja, koje razumiju umjetnost, pa mogu biti poticatelji, ili barem netko tko ih ne ometa. (2002, 221)

Iz tog zaključka očigledno je kako održavanje doma predstavlja važan i utjecajan čimbenik. O njemu ovisi ne samo organizacija svakodnevice, već i odabir bračnog statusa, preferiranje samačkog života. Održavanje doma predstavlja opreku poticaju stasanja žene u umjetnicu. Potrebno je reducirati tradicijsku žensku ulogu majčinstva, institucije braka i kućnih poslova.

Uviđam kako je održavanje doma, koje podrazumijeva dnevne zadatke poput nabavke, pranja prozora, rublja, podova, kuhanja, čišćenja kupaonice, glačanja, usisavanja i sl., ustaljeno definirano kao ženski posao. U javnoj je sferi društva nevidljiv, smatra ga se samorazumljivim, neupitnim, te mu je vrijednost zanemarena. Stoga mi je ideja javno izložiti svoje crteže koji predstavljaju subjektivizaciju i reinterpretaciju ženske uloge u održavanju

doma u oblik umjetnosti. Cilj mi je time ukazati na postojanje, važnost i utjecaj te kulturalno pripisane ženske uloge na kvalitetu života, kako u javnoj tako i privatnoj društvenoj sferi. Izlaganjem svojih radova koji imaju fokus na privatnoj sferi života, učinila bih je dijelom javne sfere. Time ta bi uloga bila osviještena u javnosti kao važan dio u funkcioniranju i kvaliteti svakodnevice. Radovi bi predstavljali umjetničku strategiju kojom se briše podjela između privatne i javne sfere, te bi činili sinergiju obje sfere.

4. ULOGA ODRŽAVANJA KROZ VIZUALNE IZRAZE U UMJETNOSTI

Pitanjima i problematiziranjem higijene, čistoće i održavanja bavile su se umjetnice od početka umjetničkog feminističkog pokreta. Američka umjetnica Mierle Lederman Ukeles prva je započela bavljenje tematikom vezanom uz održavanje. Svojim *Manifestom za umjetnost održavanja*, koji je napisala 1969. godine. (*Manifesto for Maintenance Art, 1969.*)⁴, revolucionarno je aktualizirala tu problematiku u umjetnosti. Ovaj je provokativan tekst umjetnica Ukeles napisala kada je postala majka. Nastao je iz njezine pobune prema društvenim konvencijama proizišlim iz višestoljetnog patrijarhalnog nasljeđa, vezanog uz mušku dominaciju u svijetu umjetnosti. U njezino vrijeme nije bilo tolerancije za identitet umjetnice koji objedinjuje umjetnost i majčinstvo. Tekst je uputila raznim umjetničkim institucijama, kako bi njezino stvaranje jedinstvene, javne i privatne umjetnosti održavanja (*Maintenance Art*) bilo prihvaćeno. (Liss, 2009) U tom tekstu umjetnica, između ostalog, predlaže izložbu pod nazivom *Briga (Care)*, u sklopu koje bi obavljala poslove poput čišćenja i kuhanja u prostoru galerije. Između ostalog, u tekstu je napisala:

⁴ Tekst *Manifesta za umjetnost održavanja* može se pročitati na

http://www.feldmangallery.com/media/pdfs/Ukeles_MANIFESTO.pdf (pristupljeno 1.7.2017. god.)

Prvi dio: Privatno

*Ja sam umjetnica. Ja sam žena. Ja sam supruga.
Ja sam majka. (Nasumičnim redosljedom).
Vraški puno perem, čistim, kuham,
obnavljam, pružam potporu, čuvam itd. Također,
(do sada odvojeno) „stvaram“ umjetnost.*

*E sada, ja ću jednostavno nastaviti raditi ove svakodnevne poslove održavanja,
protjerati ih do svijesti, izložiti ih kao umjetnost.*

[...]

MOJE DJELOVANJE ĆE BITI DJELO

(Part One: Personal

*I am an artist. I am a woman. I am a wife.
I am a mother. (Random order).
I do a hell of a lot of washing, cleaning, cooking,
renewing, supporting, preserving, etc. Also,
(up to now separately) I “do” Art.*

*Now, I will simply do these maintenance everyday things,
and flush them up to consciousness, exhibit them, as Art.*

[...]

MY WORKING WILL BE THE WORK)

Iz Ukelesičinog *Manifesta* proizišao je niz umjetničkih projekata. Realizirani su 70-ih godina, a polazišna ideja bila je redefinirati njezinu privatnu sferu, vezanu za majčinstvo i održavanje doma, u oblik umjetnosti. Iz te ideje, između ostalog, nastale su crno-bijele fotografije, na kojima je umjetnica prikazana u obavljanju različitih kućanskih poslova. Konceptualne fotografije s nazivima *Umjetnost održavanja: brisanje pregrade* (*Maintenance Art: Dusting a Baffle, 1969*), (slika 6), *Umjetnost održavanja: ispiranje B.M.ove pelene* (*Maintenance Art: Rinsing a B.M. Diaper, 1969*), *Umjetnost održavanja: pranje poda* (*Maintenance Art: Mopping the Floor, 1969*), (slika 7), *Umjetnost održavanja: trudnica čisti pileću nogicu* (*Maintenance Art: Pregnant Woman Cleaning a Chicken Foot, 1969*), čine poveznicu između privatne sfere, vezane uz aktivnosti održavanja doma i prozivanja tih aktivnosti oblikom umjetnosti. Slično tom konceptu, iz spomenutog *Manifesta*, proizišao je osmosatni performans pod nazivom *Pranje/ stepenište/ održavanje: izvana, 22. srpanj 1973.*, (*Washing/ Tracks/ Maintenance: Outside, July 22, 1973.*). Održan je ispred muzeja Wadsworth Atheneum, u Hartfordu, u Connecticutu. Performans je dokumentiran crno-bijelim

fotografijama, na kojima je umjetnica prikazana kako pere vanjsko stubište na ulazu u muzej (slika 8).⁵

Slika 6 Mierle Lederman Ukeles, *Umjetnost održavanja: brisanje pregrade* (*Maintenance Art: Dusting a Baffle*), crno- bijela fotografija, 1969.

⁵ Liss, A. (2009). *Feminist art and the maternal*. Minneapolis: University of Minnesota Press. Ovoj knjizi može se pristupiti na: https://nashvillefeministart.files.wordpress.com/2014/06/2009_feminist-art-and-the-maternal.pdf

(pristupljeno 1.7. 2017.)

Slika 7 Mierle Lederman Ukeles, crno-bijela fotografija dijela privatnog performansa, "Umjetnost održavanja: pranje poda" ("Maintenance Art: Mopping the Floor"), 1969.

Slika 8: Mierle Lederman Ukeles, *Washing/Tracks/Maintenance: Outside, July 22, 1873.*, crno-bijela fotografija (detalj). (Courtesy Ronald Feldman Fine Arts, New York)

Ukelesičina ideja da kulturalno definirane ženske dnevne zadatke treba izlagati kao umjetnost, jednako je revolucionarna kao Duchampova ideja o tome kako obični predmeti iz svakodnevice mogu postati umjetnička djela. (Liss, 2009)

Nedugo nakon što je objavljen Ukelesičin *Manifest*, američka umjetnica Martha Rosler bavi se istom problematikom vezanom uz održavanja domaćinstva. Njezin šestominutni, crno-bijeli film pod nazivom *Kuhinjsko znakovlje (Semiotics of the Kitchen)*⁶, iz 1974. godine, koncipiran je kao parodija na kulinarske televizijske emisije popularne od 60-ih godina. Rosler u filmu preuzima ulogu domaćice. Odjevena u pregaču, stoji za kuhinjskim pultom na kojem se nalaze brojna pomagala. Pomagala imenuje abecednim redom, istovremeno simulirajući način njihove upotrebe, a pritom se služi naglim, pomalo agresivnim gestama. U

⁶ Film Marthe Rosler, *Semiotics of the Kitchen*, u cijelosti se može pogledati na internetskoj stranici: <https://vimeo.com/116580896> (Allan Taylor, 2015, for educational purposes only), (pristupljeno 19.7.2017.)

tim gestama isprepliću se bijes i frustracija proizišli iz kulturalno definirane ženske uloge domaćice.

U njezinom idućem šestminutnom filmu, u boji i bez zvuka, pod nazivom *Dvorišna ekonomija II, kretanje Diane Germaine, (Backyard Economy II, Diane Germaine moving)*⁷ iz 1974. godine, kamera bilježi mladu ženu u prigradskom osunčanom dvorištu kako kosi travnjak, a potom vješa rublje na konopac za sušenje. Pri kraju filma žena više nije u kadru, a kamera iz različitih kutova prikazuje dvorišni prostor u kojem se vide rezultati njezinog truda i rada. Ovim filmom umjetnica je aktivnosti vezane uz održavanje domaćinstva učinila vidljivim i naglasila njihovu važnost, reinterpetirajući ih u oblik umjetnosti.

Održavanjem čistoće prostora, u svom umjetničkom djelovanju, bavila se hrvatska multimedijalna umjetnica Tanja Dabo. U sklopu svog umjetničkog projekta *Čistoća*, umjetnica je izvela cjelogodišnju akciju 2001. godine, pod nazivom *Laštenje galerije Miroslav Kraljević 2001*. Dabo je ulaštila pod te zagrebačke galerije neposredno prije svake izložbe iz godišnjeg programa. Akciju je izvodila bez prisutnosti publike, ali, kako sama ističe, vijest o njezinom radu vremenom se usmeno proširila, pa je publika počela dolaziti na izložbe ranije kako bi mogla prisustvovati tom privatnom performansu. U tom radu, Dabo se, kako i sama kaže, na ironičan i sarkastičan način *poigrava* distancom koja postoji između nje, kao umjetnice, i sustava umjetničkih institucija, ali i između publike i umjetnice, (Dabo, 2009). Za taj rad osvojila je prestižnu nagradu *Radoslav Putar*, 2002. godine.

Instalacija umjetnice Tanje Dabo pod nazivom *Točka susreta: traganje* izložena na *36. Zagrebačkom salonu* čini fotografsku i tekstualnu dokumentaciju⁸ njezinog privatnog performansa u Amsterdamu. Naime, Dabo je, u rujnu 2001. godine, otputovala u Amsterdam gdje je izvela novu umjetničku akciju vezanu uz održavanje čistoće. Ovaj put, umjetnica je laštila podove u trima amsterdamskim privatnim kućama koje su prethodno očistile tri žene doseljenice iz istočne Europe. One su u Amsterdam došle i ondje radile ilegalno, a poslodavci su im, unatoč tome, povjerali ključeve svojih kuća. Sve tri doseljenice, visokoobrazovane mlade žene, iz ekonomskih su razloga napustile svoje zemlje Bugarsku, Hrvatsku i Srbiju, u potrazi za boljim životom. Iz tog umjetničinog projekta proizišla je instalacija koja se sastoji

⁷ Film Marthe Rosler *Backyard Economy (Diane Germaine moving)* iz 1974., može se u cijelosti pogledati na internetskoj stranici: <https://uloz.to/live/!Sb7QHdJPK/backyard-economy-ii-diane-germain-mowing-martha-rosler-1974-shortmovie-no-language-mkv> (pristupljeno 19.7. 2017.)

⁸ Tekstualni dio instalacije *Točka susreta: traganje*, zajedno s reprodukcijama, može se pročitati i pogledati u internetskom časopisu *ART-e-FACT-STRATEGIJE OTPORA, Vol. 1. ILEGALNA MIGRACIJA*, poglavlje: *Susjedi*, članak: *TOČKA SUSRETA: TARAGANJE, Tanja Dabo*, dostupno na: http://artefact.mi2.hr/a01/lang_hr/art_dabo_hr.htm

od šest velikih panela s isprintanim fotografijama u boji. Prva tri foto-panela prikazuju lica triju doseljenica, cenzurom skrivenih očiju, a na druga tri prikazani su prostori u kojima je umjetnica laštala podove (slika 10). Slično kao i u projektu *Laštenje galerije Miroslav Kraljević 2001.*, Dabo reinterpreтира društveno najniže rangiran posao u oblik umjetnosti.

U Osijeku, godine. 2003. godine, u sklopu *Performance Art Festivala i Osječkog ljeta kulture*, Tanja Dabo izložila je video-performans pod nazivom *Održavanje: Kazamat*, u kojem je prikazana kako lašti pod te osječke galerije.

Sve tri spomenute umjetnice su, u svojoj umjetničkoj praksi, dotakle problematiku društveno najniže rangiranog posla čišćenja i održavanja. Svoju su umjetničku praksu, blisku u ideji, realizirale na drugačiji, subjektivan i originalan način. Od Ukelesičinog *Manifesta* do umjetničkog projekta *Čistoća* Tanje Dabo prošlo je 30 godina. I danas, problematika održavanja ostaje otvoreno pitanje koje umjetnicama ostavlja mnogo prostora za daljnje bavljenje tom temom.

Slika 9: Tanja Dabo, *Točka susreta: traganje*, 2001., 6 foto- printeva u boji

5. TEHNIKA

Kao tehniku za izradu crteža odabrala sam šivanje konca i vune na platno. Ovu tehniku, tradicionalno definiranu kao žensku, odabrala sam u svrhu umjetničke strategije u kojoj je tema tradicionalno žensko naslijeđe, vezano uz ulogu u održavanju doma.

Inspiraciju za odabir tehnike pronašla sam u djelima suvremenih multimedijalnih umjetnica - egipatske umjetnice Ghade Amer i hrvatske umjetnice, profesorice Ines Matijević Cakić. One su za svoja djela često odabirale upravo tehniku šivanja, realizirajući je na subjektivan i vrlo različit način. Ghada Amer, na samom početku svoje umjetničke karijere, crtežima u tehnici šivanja konca na platno prikazivala je ženske likove u aktivnostima vezanim uz majčinstvo i održavanje doma (slika 9). Umjetnica je vrlo brzo svoje umjetničko djelovanje tematski uglavnom usmjerila ka preispitivanju ženske seksualnosti, nastavivši svoje radove realizirati u ovoj tehnici.

Slika 10: Ghada Amer, *Žena koja glača (La femme qui repase)*, 1992., akril i šivanje na platnu, (courtesy of Gagorian Gallery)

Hrvatska suvremena, multimedijalna umjetnica Ines Matijević Cakić u svojoj umjetničkoj praksi bavi se subjektivnošću i intersubjektivnošću vezanom uz majčinstvo. Kao tehniku za realizaciju određenih radova odabirala je upravo tehniku šivanja. Na jednom od svojih nedavnih radova crtežom je prikazala portret svoje kćeri Nole. U njemu preispituje društvene stereotipe vezane uz poimanje kose kao atributa ženstvenosti i rodnog identiteta. Crtež je realizirala šivanjem kćerine ošišane kose na platno. Za ovaj revolucionarni rad, pod nazivom *Portret s kosom* (slika 10), umjetnica Ines Matijević Cakić osvojila je prestižnu THT nagradu, 2017. godine.

Slika 1: Ines Matijević Cakić, *Portret s kosom*, (detalj) 2017.

Osim što su me za odabir tehnike inspirirali radovi spomenutih umjetnica, osobno smatram kako ova tradicionalno ženska tehnika pogoduje likovnom bavljenju pitanjima ženskog nasljeđa. Osim toga, ova tehnika za izradu crteža zahtjeva mnogo više truda, rada i vremena nego primjerice tehnika ugljena. Na taj način, u konceptualnom smislu, tehnikom dodatno naglašavam trud, rad i vrijeme koje je potrebno svakodnevno ulagati u održavanje doma.

ZAKLJUČAK

Kroz svoje subjektivno istraživanje društvene uloge žena, vezane uz održavanje doma, dolazim do zaključka da se ista, kroz višestoljetno tradicijsko nasljeđe, čvrsto usadila kao ženska obaveza. To je tako i danas, unatoč tome što žene već dugo privrjeđuju radom u javnoj sferi. Kroz osobno iskustvo uviđam kako je ženi pripisana uloga u održavanju doma samorazumljiv, neupitan, tabuiziran obrazac, čija se vrijednost konstantno zanemaruje. Razlog tog zanemarivanja nalazim u činjenici da je uloga stoljećima učahurena u privatnoj sferi života. Unatoč društvenom gledištu, s kojeg je vrijednost uloge održavanja u potpunosti zanemarena, ipak uviđam kako ona predstavlja važan čimbenik u organizaciji i funkcioniranju svakodnevice koji uvelike utječe na kvalitetu kako privatne tako i javne sfere života.

Osobno smatram kako vrijeme, briga i trud oko održavanja doma, koje žena svakodnevno i nesebično poklanja drugima (djeci, obitelji, ukućanima, suprugu, partneru), zaslužuju biti pretvoreni u oblik umjetnosti. Trebaju ući u javnu sferu života i na taj način dobiti javno priznanje. Namjera mi je, subjektivizacijom i reinterpetacijom uloge vezane uz održavanje doma u vizualni likovni izraz, učiniti je dijelom javne sfere. Na taj način, moji radovi predstavljali bi sinergiju privatnog i javnog, a izlaganje mojih crteža svojevrsnu umjetničku strategiju kojom bi se društvo potaknulo na ponovno preispitivanje ženske uloge u održavanju doma. Smatram kako bi se, putem takve umjetničke strategije, osvijestilo i priznalo tu ulogu kroz novu, drugačiju perspektivu kroz čije bi gledište umjetnost i ženska uloga u održavanju doma napokon imali jednaku važnost na vrijednosnoj društvenoj ljestvici.

SAŽETAK

U ovom umjetničkom istraživanju, kroz subjektivnu prizmu, proučavam i preispitujem ulogu žena u društvu. Fokus mi je na privatnoj sferi i na angažmanu u održavanju doma. Rezultat mog likovnog istraživanja čini seriju od pet crteža, načinjenih tehnikom šivanja konca i vune na platno. Budući da moje istraživanje polazi sa subjektivnog stajališta i iz osobnog iskustva, crtežima sam prikazala autoportrete, u aktivnostima vezanim uz održavanje doma.

U prvom poglavlju: *Likovno istraživanje*, opisujem formalne karakteristike mojih crteža koje povezujem s konceptualnim smislom mog rada. U drugom poglavlju, *Obrazloženje naziva rada*, pojašnjavam naziv serije crteža, *Venera Símera*, kroz istraživanje podrijetla mitske božice Venere i vezu njezinog imena s prapovijesnim artefaktima koji upućuju na kult božice Velike Majke. Obrazlažem njezinu promjenjivu ulogu i identitet, povezujući ih s današnjim ulogama žena u društvu. U trećem poglavlju, *Obrazloženje koncepta rada*, opisujem konceptualni smisao serije mojih crteža. Navodim ciljeve koje želim postići realizacijom i izlaganjem svojih radova. U tom poglavlju, sa subjektivnog stajališta i iz osobnog iskustva proizišlog iz održavanja doma, preispitujem društvene stereotipe vezane uz tu kulturalno pripisanu žensku ulogu. Fokus istraživanja je na privatnoj sferi u kojoj je ta, stereotipno ženska uloga, učahurena. Smatram kako je uloga održavanja doma podcijenjena te predstavlja nešto neupitno, nešto što se od žene očekuje. Iz tog razloga, cilj je istraživanja reinterpretacija te uloge u oblik umjetnosti čime bih je učinila dijelom javne sfere. Tako bi ta uloga postala vidljiva u javnoj sferi, te bila priznata i prepoznata kao neizmjerljivo važan čimbenik života. U četvrtom poglavlju, *Uloga održavanja kroz vizualne izraze u umjetnosti*, navodim neke od najvažnijih umjetnica koje su se u svom umjetničkom djelovanju bavile tematikom održavanja. U tom poglavlju i opisujem njihovu umjetničku praksu. U petom poglavlju, *Tehnika*, iznosim razloge za odabir tehnike šivanja, te navodim umjetnice čija su me djela inspirirala za odabir te tehnike. U zaključnom osvrtu naglašavam potrebu za promjenom u razumijevanju ženske uloge u održavanju doma, kao trenutno najmanje vrednovane uloge u društvu. Na kraju, predlažem već spomenutu, vlastitu umjetničku strategiju, kao poticaj za osvještavanje utjecaja i važnosti te uloge za sveopću kvalitetu života.

Ključne riječi: društvena uloga žena, umjetnost, održavanje

LITERATURA

Goddess worship: Neolithic earth goddesses and the emergence of agriculture, (1987.) (ur.) Lindsay Jones Encyclopedia of Religion, izdanje 2., svezak VI. New York: THOMSON GALE, 2005., str. 3584-3585

Hathaway, Nancy. Vodič kroz mitologiju. *Priručnik za bolje upoznavanje čudesnog svijeta bogova, božica, čudovišta i heroja*. Zagreb: Mozaik knjiga d.o.o., 2006.

Kodrnja, Jasenka. Nimfe, Muze, Eurinome. *Društveni položaj umjetnica u hrvatskoj*. Zagreb: Alineja, 2002.

Liss, A. (2009). *Feminist art and the maternal*. Minneapolis: University of Minnesota Press. https://nashvillefeministart.files.wordpress.com/2014/06/2009_feminist-art-and-the-maternal.pdf (stranica posjećena: 1.7. 2017.).

Ukeles, Mierle Lederman, tekst *Manifesta za umjetnost održavanja (Manifesto for Maintenance Art)* http://www.feldmangallery.com/media/pdfs/Ukeles_MANIFESTO.pdf (stranica posjećena: 1.7.2017.).

PRILOG

Diplomski rad u PDF formatu i slikovni prilog crteža *Venera Símera* iz arhiva autorice priloženi su na CD-u

POPIS I IZVORI SLIKOVNIH PRILOGA

Slika 1, 2, 3, 4, 5: arhiva autorice

Slika 6: Mierle Laderman Ukeles *Umjetnost održavanja: brisanje pregrade (Maintenance Art: Dusting a Baffle)*, crno-bijela fotografija, 1969. Liss, A. (2009) *Feminist art and the maternal*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

https://nashvillefeministart.files.wordpress.com/2014/06/2009_feminist-art-and-the-maternal.pdf (stranica posjećena: 1.7.2017.).

Slika 7: Mierle Laderman Ukeles, crno-bijela fotografija dijela privatnog performansa, "Umjetnost održavanja: pranje poda" ("*Maintenance Art: Mopping the Floor*"), 1969. Liss, A. (2009) *Feminist art and the maternal*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

https://nashvillefeministart.files.wordpress.com/2014/06/2009_feminist-art-and-the-maternal.pdf (stranica posjećena: 1.7.2017.).

Slika 8: Mierle Laderman Ukeles, *Washing/ Tracks/ Maintenance: Outside, July 22, 1873.*, crno-bijela fotografija (detalj). (Courtesy Ronald Feldman Fine Arts, New York)

<https://www.arnolfini.org.uk/whatson/mierle-laderman-ukeles-maintenance-art-works-196920131980#879f346fd93049349ecc601cadd36540> (stranica posjećena: 18.7.2017.).

Slika 9: Tanja Dabo, *Točka susreta: traganje*, 2001., 6 foto- printeva u boji

http://artefact.mi2.hr/a01/lang_hr/art_dabo_hr.htm (stranica posjećena: 18.7.2017.).

Slika 10: Ghada Amer, *Žena koja glača (La femme qui repase)*, 1992.,

<https://www.brooklynmuseum.org/community/blogosphere/2008/03/17/patterns-models/> (stranica posjećena: 18.7.2017.).

Slika 11: Ines Matijević Cakić, *Portret s kosom*, (detalj) 2017., foto Ana Opalić,

<https://vizkultura.hr/najbolji-radovi-jubilarne-izlozbe/> (stranica posjećena: 13.7.2017.).

INTERNETSKI IZVORI NAVEDENIH VIDEO PRILOGA

Dabo, T., *Nature, lecture and video presentation*, video prezentacija, 7.10.2009., Akademija primijenjenih umjetnosti u Rijeci: <https://vimeo.com/6945111> (stranica posjećena: 2.7. 2017.).

Rosler, Martha, film *Semiotics of the Kitchen*, u cijelosti se može pogledati na internetskoj stranici: <https://vimeo.com/116580896> (Allan Taylor, 2015, for educational purposes only), (stranica posjećena: 19.7.2017.).

Rosler, Martha, film *Backyard Economy (Diane Germaine mowing)* iz 1974., u cijelosti pogledati na internetskoj stranici: <https://uloz.to/live/!Sb7QHdJPK/backyard-economy-ii-diane-germaine-mowing-martha-rosler-1974-shortmovie-no-language-mkv> (stranica posjećena: 19.7. 2017.).